

Challenges and solutions for forming a personality case in Iran's criminal policy based on clinical criminology teachings

Saba Nikkhah Bahrami¹✉, Mohammad Rezagadeh Soltan Abad²

Abstract

Field and Aims: Achieving an effective criminal policy tailored to the individual characteristics of offenders is one of the primary goals of modern penal systems. In this regard, developing an offender personality file holds particular significance within Iran's criminal policy. However, the implementation of this mechanism faces numerous challenges. This article examines the challenges and proposes solutions for establishing personality profiling in Iran's criminal policy, drawing upon the teachings of clinical criminology

Method: This study was conducted using a descriptive-analytical method

Findings and Conclusions: The legislative challenges in this area include the lack of legal obligation to compile personality files, the high volume of criminal cases and its negative impact on judicial decision-making, and the limited diversity in criminal enforcement measures. In the judicial domain, key issues include insufficient training and the appointment of non-expert professionals, which undermine the accuracy and reliability of personality profiling. On the executive level, serious obstacles include financial constraints, the lack of appropriate facilities and specialists, and an excessive emphasis on the principle of the certainty and severity of punishment. To enhance the effectiveness of offender personality profiling, several strategies based on clinical criminology are proposed. These include implementing educational and cultural programs for offenders, expanding employment and vocational training opportunities, providing counseling and social work services, and training prison staff. In addition, offering welfare services and appropriate educational environments for inmates can significantly contribute to crime reduction and the rehabilitation of offenders. Ultimately, the article suggests that, given the psychological complexities of criminal behavior, the incorporation of clinical criminology approaches into criminal policy could serve as an effective step toward reforming Iran's penal system.

Keyword: Personality Case, Clinical Criminology, Criminal Sanctions, Inmate Education, Vocational Rehabilitation, Psychological Counseling, Social Work Interventions.

*Citation (APA): Mousavi Fard, M. (2024). Challenges and solutions for forming a personality case in Iran's criminal policy based on clinical criminology teachings. *Applied criminology research*, 2(5), 51-72.

https://www.qacr.ir/article_722719.html

1. MA in Criminal Law and Criminology, Safadasht Branch, Islamic Azad University, Safadasht, Iran. (Corresponding Author). Email: Sabanikkhah210@gmail.com

2. PhD in Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran. Email: dr.mohamadrezazadeh@gmail.com

چالش ها و راهکارهای تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران

مبثنی بر آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی

صبا نیکخواه بهرامی ✉، محمد رضازاده سلطان آباد^۱

چکیده

زمینه و هدف: تحقق سیاست کیفری مؤثر و متناسب با شخصیت مجرمین، یکی از اهداف اصلی نظام‌های کیفری مدرن است. در این راستا، تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، اما در مسیر اجرای آن با چالش‌های متعددی مواجه است. این مقاله به بررسی چالش‌ها و راهکارهای تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران با استفاده از آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی پرداخته است.

روش: پژوهش حاضر به روش توصیفی و تحلیلی انجام شده است.

یافته‌ها و نتایج: چالش‌های تقنینی این امر شامل عدم الزام قانونی برای تشکیل پرونده شخصیت، تراکم پرونده‌های کیفری و اثرات منفی آن بر تصمیم‌گیری‌های قضائی و همچنین عدم تنوع در ضمانت‌های اجرایی کیفری است. در حوزه قضائی، ضعف آموزشی و انتصاب‌های غیرعلمی کارشناسان از دیگر مشکلات برجسته هستند که به دقت و صحت تشکیل پرونده‌های شخصیت آسیب می‌زند. در بخش اجرایی نیز، کمبود منابع مالی، فقدان امکان مناسب و متخصصین و همچنین تأکید بیش از حد بر اصل حتمیت و قطعیت مجازات‌ها، از موانع جدی به شمار می‌آید. برای ارتقای کارایی پرونده شخصیت، راهکارهایی مبتنی بر آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی پیشنهاد می‌شود. این راهکارها شامل ارائه فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی برای مجرمان، توسعه اشتغال و حرفه‌آموزی، فراهم‌آوری خدمات مشاوره‌ای و مددکاری اجتماعی، و آموزش کارکنان زندان‌ها است. همچنین، ارائه خدمات رفاهی به زندانیان و ایجاد شرایط مناسب آموزشی برای آن‌ها می‌تواند به کاهش جرم و بازسازی شخصیت مجرمان کمک شایانی نماید. این مقاله در نهایت پیشنهاد می‌کند که با توجه به پیچیدگی‌های روانشناختی مجرمان، به‌کارگیری روش‌های جرم‌شناسی بالینی در سیاست‌های کیفری، گامی مؤثر در اصلاح نظام کیفری ایران خواهد بود.

کلیدواژه‌ها: پرونده شخصیت، جرم‌شناسی بالینی، ضمانت‌های کیفری، آموزش، اشتغال و حرفه‌آموزی، خدمات مشاوره‌ای، مددکاری اجتماعی.

استاددهی (APA): نیکخواه بهرامی، صبا و رضازاده سلطان آباد، محمد. (۱۴۰۳). چالش‌ها و راهکارهای تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران مبتنی بر آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی. *پژوهش‌های جرم‌شناسی کاربردی*، ۲(۵)، ۷۱-۷۲. https://www.qacr.ir/article_722719.html

۱. کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد صفادشت، دانشگاه آزاد اسلامی، صفادشت، ایران. نویسنده مسئول.

رایانامه: Sabanikkhah210@gmail.com

۲. دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

رایانامه: dr.mohamadrezazadeh@gmail.com

مقدمه

پرونده ای مشتمل بر اطلاعات شخصی متهم از قبیل سوابق فردی، خانوادگی، اجتماعی، تحصیلی و وضعیت شغلی، اقتصادی، پزشکی و روان پزشکی و همچنین سوابق کیفری است که بر اساس مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری و ضوابط این دستورالعمل به منظور استفاده در اتخاذ تصمیم مناسب قضایی در کنار پرونده قضایی تشکیل می‌شود.

به عبارت دیگر پرونده شخصیت متهم در آیین دادرسی کیفری، از ابداعات قانون آیین دادرسی کیفری جدید است که قانون‌گذار، دستور به تشکیل آن توسط بازپرس را در برخی جرائم، نظیر جرائمی که متهم آن‌ها، اطفال و نوجوانان بوده یا مجازات آن‌ها مجازات سالب حیات یا قطع عضو است، الزامی می‌داند. این پرونده، سوای از پرونده مجرمانه متهم می‌باشد و حاوی گزارشات مددکار اجتماعی، در خصوص وضع خانوادگی و اقتصادی متهم، همچنین، گزارشات پزشکی قانونی، از وضعیت فیزیکی و روانی وی است.

بزه به عنوان یک واقعیت انسانی و اجتناب ناپذیر همواره مورد توجه حقوقدانان و روانشناسان جنایی قرار گرفته است. از سوی دیگر فردی کردن مجازات‌ها به عنوان یک اصل ضروری و تجلی آن در تصمیمات قضایی نیازمند ابزارهایی است که تشکیل پرونده شخصیت از اساسی‌ترین این ابزارها است. پرونده شخصیت باید حاوی گزارش دقیق و تخصصی، متخصصان روانشناسی، روانکاوی، روانپزشکی و نیز مددکاران اجتماعی باشد که در آن اطلاعات کامل و دقیقی از شرایط روانی، اجتماعی، اقتصادی و نیز فرهنگی متهم و یا مجرم باشد. در نظام حقوقی ایران متأسفانه علیرغم پیش‌بینی این تاسیس در قانون آیین دادرسی کیفری و نیز قانون مجازات اسلامی، تشکیل پرونده شخصیت کاملاً تشریفاتی و صرفاً جهت طبقه‌بندی زندانیان صورت می‌گیرد. این در حالی است که تأثیرپذیری فرآیند دادرسی کیفری و کارآمد سازی این فرآیند به مدد تشکیل پرونده شخصیت بر کسی پوشیده نیست. از جمله دلایل بی‌توجهی به تشکیل پرونده شخصیت در پیشگیری از بزهکاری می‌توان به مواردی نظیر عدم تخصص قضات، عدم تشکیل نشست‌های قضایی لازم در خصوص پرونده شخصیت، عدم آموزش‌های لازم به کارآموزان قضایی، دستورالعمل پرونده شخصیت، ضمانت عدم اجرای تشکیل پرونده شخصیت، حدود مطالبات وکیل و متهم، حدود وظایف قضات، ضرورت درج خلاصه پرونده در کیفرخواست و عدم تشکیل واحد مددکاری دانست.

تشکیل پرونده شخصیت یکی از مهم‌ترین ابزارهای سیاست کیفری مدرن در راستای فردی‌سازی مجازات‌ها و اجرای عدالت ترمیمی است. این پرونده، با گردآوری اطلاعات جامع

از ویژگی‌های روانی، اجتماعی، خانوادگی و سوابق فردی متهم، قاضی را در اتخاذ تصمیمی منصفانه‌تر یاری می‌دهد. در سیاست کیفری ایران، به‌ویژه با توجه به تحولات تقنینی اخیر، تلاش‌هایی برای تقویت جایگاه پرونده شخصیت انجام شده است. با این حال، اجرای مؤثر این نهاد با چالش‌های متعددی مواجه است که از جمله آن‌ها می‌توان به کمبود نیروی متخصص، ضعف در هماهنگی میان نهادهای قضایی و مددکاری اجتماعی و خلأهای قانونی اشاره کرد.

آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی به عنوان شاخه‌ای از جرم‌شناسی که بر مطالعه عمیق شخصیت بزهکار و علل ارتکاب جرم تمرکز دارد، می‌تواند بستر مناسبی برای ارتقای کیفیت تشکیل پرونده شخصیت فراهم آورد. بهره‌گیری از ارزیابی‌های روان‌شناختی، جامعه‌شناختی، و روان‌پزشکی در چارچوب این رویکرد، امکان شناسایی عوامل مؤثر بر رفتار مجرمانه و ارائه راهکارهای درمانی و اصلاحی را فراهم می‌سازد.

بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف بررسی چالش‌ها و ارائه راهکارهای مؤثر در تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران، مبتنی بر آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی، انجام شده است. امید است نتایج این مطالعه بتواند گامی مؤثر در جهت بهبود نظام عدالت کیفری و تحقق هدف اصلاح و بازپروری مجرمان باشد.

۱. مفهوم شناسی

در این قسمت به تبیین مفاهیم کلیدی پرونده شخصیت و جرم‌شناسی بالینی خواهیم پرداخت.

۱-۱. مفهوم پرونده شخصیت

از واژه «شخصیت» همواره تعاریف گوناگونی ارائه شده است. این واژه در روان‌شناسی کیفری کاربرد بسیار دارد. از نظر ریشه‌ای، گفته می‌شود که کلمه «شخصیت» به معنای نقاب یا ماسکی بوده است که در یونان و روم قدیم بازیگران تئاتر بر چهره می‌گذاشتند. چنین تعبیری، تلویحاً اشاره بر این مطلب دارد که شخصیت هرکس، ماسکی است که او بر چهره خود می‌زند تا وجه تمایز او از دیگران باشد. (کریمی، ۱۳۸۳: ۵).

بنابراین، شخصیت، تابعی از خصایص ظاهری و غیرظاهری رفتار فرد است که در عملکرد آن ثبات و جلوه بیرونی بیشتری دارد و تا حدی رفتارهای فرد را پیش‌بینی‌شدنی می‌سازد. تشکیل پرونده شخصیت از این جهت که می‌تواند به نحوی در روشن‌سازی عوامل

دخیل در وقوع جرم نقش ایفا کند، در نظام های عدالت کیفری اهمیت پیدا کرده است؛ چرا که شناخت عوامل بزه موجب اثرگذاری هرچه بیشتر کیفر خواهد شد. پرونده شخصیت حاوی نتایج مطالعات و آزمایش های پزشکی، روانشناسی، روانپزشکی و پژوهش های اجتماعی درباره فرد است که کمک می کند تصمیم های قضایی مطابق با شخصیت و شرایط مرتکب باشد تا از این طریق نتیجه مطلوب از مجازات حاصل شود.

بر همین مبنا، پرونده شخصیت از دستاوردهای جرم شناسی بالینی است. یکی از مهم ترین وظایف جرم شناسی بالینی، تعیین طرق معالجه بزهکار بر مبنای ویژگی های جسمی، روانی و روحی او و درجه ابتلائی او به نابهنجاری های اجتماعی است. به این ترتیب و از طریق اهتمام در مراقبت و نگهداری مجرمان، می توان از تکرار جرم نیز جلوگیری به عمل آورد. به عبارت دیگر، جرم شناسی بالینی با استفاده از سایر علوم مرتبط، توانایی و اصلاح پذیری فرد بزهکار را اندازه گیری می کند یا در خصوص افرادی که حالت خطرناک دارند، درجه انحراف و خطرناک بودنشان اندازه گیری می شود و تجویز لازم جهت درمان بیماری آنان به عمل می آید. البته باید توجه داشت که در پرونده شخصیتی سعی در بررسی جرم نیست، بلکه شناخت کلی مجرم مطرح است که می تواند قاضی را در اتخاذ مجازات متناسب برای اصلاح و درمان مجرم یاری دهد. این امر گامی مهم در راستای اصل فردی کردن مجازات و رعایت انصاف و عدالت در دادرسی کیفری است که از آن به سیاست عدالت ترمیمی یاد می شود. (محمدیان و همکاران، ۱۳۹۲: ۳۳۲).

در نظام دادرسی ایران، برای اولین بار موضوع «تشکیل پرونده شخصیت» در قانون تشکیل دادگاه اطفال بزهکار، مصوب سال ۱۳۳۸ که در زمان خود از جمله قوانین مترقی محسوب می شد، مورد تصویب قرار گرفته بود. در حال حاضر قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ موضوع تشکیل پرونده شخصیت را مدنظر قرار داده اند (کرامتی معز، ۱۴۰۳: ۴۶).

بنابراین، آن چه مسلم است، این است که با عنایت به اینکه نظام دادرسی ایران، با تشکیل پرونده شخصیت به مفهوم علمی آن بیگانه و با وضعیت ایدئال فاصله زیادی دارد، در نظام عدالت کیفری ایران تشکیل پرونده شخصیت باید به الزام حقوقی با ضمانت اجرایی متقن و به دور از هرگونه ابهام مبدل شود. همچنین، در این راستا لازم و ضروری است که سیاست جنایی کاربردی، جایگزین سیاست جنایی ذهنی با رویکرد کاملاً غیرعملی شود.

لذا توجه به تشکیل پرونده شخصیت و تأثیر آن بر کلیه فرایند دادرسی از مرحله تحقیقات مقدماتی و تعقیب مجرم از جمله بررسی صحنه جرم، شیوه های بازجویی و بررسی روان شاهد

و صدور قرارهای تأمین کیفی در دادسرا تا رسیدگی به پرونده و اجرای مجازات و حتی پس از آن برای اصلاح و بازپروری مجرم نیز بسیار مهم است.

۲-۱. مفهوم جرم‌شناسی بالینی

حقوق جزای نوین با ظهور مکتب کلاسیک متولد شد و اندیشمندان این مکتب بر این باور بودند که اشخاص بزهکار دارای اراده آزاد هستند و باید با آنان به شدت برخورد شود. به اعتقاد آنان جرم محل نظم و امنیت اجتماعی بوده و بزهکار مستحق مجازات‌های قطعی و شدید می‌باشد. بر اساس اصول حاکمیت مکتب کلاسیک، مجازات زمانی معنا دارد که کارکرد ارعایی داشته باشد و اگر چنین کارکردی برای آن متصور نباشد، اعمال آن فایده‌ای ندارد. با ظهور مکتب تحققی در اواخر قرن نوزدهم در ایتالیا که بنیان‌گذاران آن سزار لمبروزو، انریکوفری و گاروفالو بودند، بهره‌مندی این مکتب از دستاوردهای علمی همانند جامعه‌شناسی، پزشکی، روان‌شناسی، دیدگاه‌ها و نظریات متفاوتی در خصوص افراد و جامعه مطرح شد که در نتیجه این اندیشه‌ها نقش سزا دهی کیفیها، مورد انتقاد واقع شد؛ زیرا از نظر آنان محدود کردن هدف مجازات به سزا دهی، وظیفه سود بخشی آن را بی‌اثر می‌سازد.

همچنین این مکتب به بررسی نقش عوامل زیستی و محیطی در ارتکاب جرم پرداخت و بیان نمود که بزه ارتكابی تحت تأثیر این عوامل به وقوع می‌پیوندد؛ لذا اراده آزاد انسان را در ارتکاب جرم که مکتب کلاسیک بر آن بنا نهاده شده بود، نفی نمود. مطالعه شخصیت بزهکار منجر به پیدایش رشته جدیدی به نام جرم‌شناسی گردید. (آشوری و عظیم زاده، ۱۳۹۲: ۷۱) جرم‌شناسی که از یافته‌های علوم دیگر استفاده می‌کند، علمی مرکب است که دارای دو بعد نظری و کاربردی است که در بعد کاربردی از نظریات به دست آمده حاصل از مطالعات میدانی برای اصلاح و درمان بزهکاران و پیشگیری از جرم استفاده می‌شود.

در «جرم‌شناسی بالینی»^۱ بسترها و عوامل ارتکاب جرم مورد توجه قرار گرفته و در صورت تمایل بزهکار به تکرار جرم (داشتن حالت خطرناک) راه‌های مناسب برای اصلاح و درمان وی بررسی می‌گردد. به همین منظور و در راستای مقابله‌ی مؤثر با تکرار جرم حالات مختلف شخصیت بزهکار و مولفه‌های آن بررسی و شناخته شده و در قالب پرونده شخصیت ارائه می‌گردد. (کرامتی معز، ۱۴۰۳: ۴۶)

بنابراین در جرم‌شناسی بالینی، مجرم‌ان به عنوان افرادی با مشکلات روانی، عاطفی یا اجتماعی بررسی می‌شوند و به جای تمرکز صرف بر مجازات، تأکید بر درمان و اصلاح رفتار

1. Clinical Criminology

آنان است. این حوزه نقش مهمی در تدوین برنامه‌های پیشگیری، درمان اعتیاد، و بازپروری بزهکاران دارد. به طور خلاصه، جرم‌شناسی بالینی به دنبال پاسخ به این سؤال است که چرا یک فرد خاص مرتکب جرم شده و چگونه می‌توان او را اصلاح یا درمان کرد.

۲. چالش‌های تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران

با وجود اهمیت تشکیل پرونده شخصیت، اجرای آن در سیاست کیفری ایران با چالش‌های متعددی روبه‌رو است. بخشی از این چالش‌ها ناشی از خلأهای تقنینی است؛ به گونه‌ای که نبود قوانین جامع و الزام‌آور در خصوص تشکیل و بهره‌برداری از پرونده شخصیت، موجب تفسیرهای متفاوت و اعمال سلیقه‌ای شده است. از سوی دیگر، در حوزه قضایی، ضعف در فرهنگ‌سازی و فقدان آموزش‌های تخصصی برای قضات و کارشناسان، روند تشکیل این پرونده را با دشواری مواجه کرده است. افزون بر این، چالش‌های اجرایی از جمله کمبود امکانات، نبود نیروی متخصص کافی، و عدم همکاری نهادهای مرتبط، کارایی این ابزار را به میزان قابل توجهی کاهش داده است.

در این قسمت، به بررسی دقیق‌تر چالش‌های تقنینی، قضایی و اجرایی مرتبط با تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران پرداخته خواهد شد. هدف از این تحلیل، تبیین موانع موجود و ارائه بستری برای ارائه راهکارهای مؤثر به منظور ارتقای نظام عدالت کیفری کشور است.

۲-۱. چالش‌های تقنینی

یکی از چالش‌های مهم در سیاست کیفری ایران، فقدان الزام قانونی برای تشکیل پرونده شخصیت در فرآیند رسیدگی کیفری است. این مسئله، در کنار تراکم پرونده‌های کیفری، پیامدهای نامطلوبی بر فردی‌سازی تصمیم‌های قضایی و تحقق عدالت کیفری دارد. عدم بررسی ویژگی‌های شخصیتی، اجتماعی و روان‌شناختی متهم موجب می‌شود که تصمیم‌های قضایی بر مبنای معیارهای کلی اتخاذ شده و در بسیاری از موارد، تناسب میان جرم و واکنش کیفری مخدوش شود. علاوه بر این، فقدان تنوع در ضمانت‌اجراهای کیفری، در کنار عدم ارزیابی دقیق شخصیت مجرمان، باعث می‌شود که تدابیر قضایی کارآمدی لازم را در پیشگیری از تکرار جرم و اصلاح مجرمان نداشته باشند. در این قسمت، چالش‌های تقنینی مرتبط با تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد و پیامدهای آن بر فردی‌سازی عدالت کیفری تحلیل می‌شود.

۱-۱-۲. عدم الزام قانونی تشکیل پرونده شخصیت

در قوانین بعد از انقلاب به جز آیین نامه اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی مصوب ۱۳۸۴ که به صراحت پرونده شخصیت را مورد شناسایی قرار داده، متأسفانه هیچ ماده قانونی که مقامات قضایی را ملزم به تشکیل پرونده شخصیت کند وجود نداشت. فقط در برخی مواد قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰، همچون ماده ۲۲، بند ب ماده ۲۵، ماده ۲۹، بند ۳ ماده ۳۸، تبصره ماده ۴۲ و ماده ۵۲ و در قانون آیین دادرسی کیفری در مواردی چون ماده ۲۲۲ و ماده ۱۳۴ شناسایی این پرونده به صورت تلویحی مورد توجه قرار گرفت. با تصویب قانون مجازات اسلامی و قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲ و روی آوردن آن‌ها به دستاوردهای نوین جرم‌شناسی امید بسیاری می‌رفت که این پرونده صراحتاً از سوی قانونگذار مورد شناسایی قرار گیرد، اما به جز مواد ۲۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری در هیچ ماده‌ای از قانون مجازات اسلامی و آیین دادرسی کیفری ضرورت تشکیل پرونده شخصیت عنوان نشده، همین خلأها و سکوت قانونگذار است که زمینه‌ی بی‌تفاوتی محاکم قضایی را نسبت به تشکیل پرونده شخصیت فراهم می‌آورد.

۲-۱-۲. تراکم پرونده‌های کیفری و توالی فاسد آن در فردی کردن تصمیم‌های قضایی

یکی از راه‌ها برای نیل به هدف فردی سازی کيفر از طرف مقامات قضایی این است که زمان مناسب به قاضی داده شود تا او با جلب نظر کارشناسان علوم مختلف برای بزهکار پرونده شخصیت تشکیل دهد و با توجه به محتویات پرونده شخصیت برای او مجازاتی منصفانه با هدف اصلاح و درمان تعیین کند، بدیهی است تشکیل پرونده شخصیت و ارائه گزارش نتیجه آزمایش‌ها پروسه‌ای زمان بر است، پس هنگامی قاضی می‌تواند در این امر موفق باشد که با تراکم پرونده‌های کیفری مواجه نباشد، طبیعتاً هر چه آمار پرونده‌های ارجاعی به مقام قضایی بیشتر باشد دقت فدای سرعت خواهد شد و بدین ترتیب کیفیت رسیدگی به شدت تنزل پیدا خواهد کرد. یکی از راه‌های برطرف کردن این مشکل، محدود کردن عناوین مجرمانه است تا بدین طریق هم حقوق و آزادی‌های فردی تضمین شود و هم از ازدیاد قوانین و تورم عناوین مجرمانه کاست تا مقامات قضایی با آسودگی خاطر و به دور از دغدغه انبوه پرونده‌های کیفری بتوانند باتشکیل پرونده شخصیت و تجزیه و تحلیل داده‌های آن بهترین و عادلانه‌ترین تصمیم را اتخاذ کنند. (فرج‌الهی، ۱۳۹۹: ۶۵)

۲-۱-۳. عدم تنوع در ضمانت اجرای کیفری

برای استفاده بهتر از پرونده شخصیت باید ضمانت اجرای کیفری زیادی وجود داشته باشد تا دست قاضی باز باشد تا بتواند با توجه به محتویات پرونده شخصیت بهترین تصمیم را در جهت نیل به تحقق هدف اصلاح و بازپروری بزهکار و تضمین حقوق و آزادی های فردی افراد اتخاذ کند. تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ ضمانت اجرای بسیار کمی در قوانین موضوعه ما وجود داشت، اما با تصویب این قانون و پیش بینی مجازات های جایگزین حبس این خلأ تا حد زیادی مرتفع شد.

۲-۲. چالش های قضایی

تشکیل پرونده شخصیت به عنوان ابزاری علمی در فرآیند دادرسی کیفری، نقش مهمی در فردی سازی تصمیم های قضایی و تحقق عدالت کیفری ایفا می کند. با این حال، اجرای این سازوکار در نظام قضایی ایران با چالش های متعددی روبه رو است. از جمله مهم ترین موانع قضایی در این زمینه، ضعف آموزشی در حوزه جرم شناسی و روان شناسی کیفری، انتصاب های کارشناسی نشده و غیرعلمی در دستگاه قضایی و نهادهای وابسته است. عدم آشنایی کافی قضات و کارشناسان با اهمیت و کارکرد پرونده شخصیت، منجر به بی توجهی به این ابزار در فرآیند دادرسی و صدور احکام کلی و غیرمتناسب می شود. در این گفتار، چالش های قضایی مرتبط با تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران بررسی و پیامدهای ناشی از آن در روند تصمیم گیری قضایی تحلیل خواهد شد.

۲-۲-۱. ضعف آموزشی

مطالعات جرم شناختی، واقعیت اجتماعی و انسانی جرم را برای کسانی بیان می کند که قرار است به عنوان کنشگران درونی و بیرونی نظام عدالت کیفری (قانون گذار کیفری، ضابط، بازپرس، دادستان، قاضی دادگاه، مددکار اجتماعی، پزشک قانونی، وکیل، کارشناس پیشگیری، کارشناس تربیتی، کارشناس امنیت و...) برای مقابله با مظاهر مختلف بزهکاری و سیاست گذاری اقدام کنند. از این رو آموزش جرم شناسی علی رغم اهمیت آن، در کشور ما به نحو مطلوب صورت نمی گیرد و اندازه نامتناهی از آن با هدف آشناسازی قضات، وکلا، افسران پلیس، جامعه شناسان و روان شناسان آینده با مفاهیم و مضامین کلی جرم شناسی صورت می گیرد و از مواد درسی فرعی محسوب می شود. (کرامتی معز، ۱۴۰۳: ۲۳)

۲-۲-۲. انتصاب‌های کارشناسی نشده و غیرعلمی

باید در تمامی شئون روابط اجتماعی، اصل تخصصی کردن امور را ملاک عمل قرار دهیم که امور قضایی نیز از این قاعده مستثنی نیست. ایجاد دادرهای تخصصی، تشکیل محاکم اختصاصی، تفکیک دادگاه‌های عمومی و جزایی از یکدیگر، انتخاب قضات براساس رشته تخصصی آن‌ها و... از جمله این اقدامات است. کشور ما با وجود تأکید قانونگذار بر تخصصی کردن رسیدگی‌های قضایی در انتخاب قضات دادرها و محاکم، نه تنها قاعده خاصی جهت تخصصی کردن انتصاب‌ها اعمال نمی‌کند، بلکه کارآموزان قضایی پس از طی دوره کارآموزی عمومی به طور مستقیم، بدون آموزش تخصصی تقسیم می‌شوند (ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۲۰۱-۲۰۰) با انتخاب‌های کارشناسی شده و علمی، کار به کاردان سپرده می‌شود و می‌توان امیدوار به استفاده صحیح از پرونده شخصیت توسط مقامات مربوطه بود.

۲-۳. چالش‌های اجرایی

تشکیل پرونده شخصیت در نظام عدالت کیفری مستلزم زیرساخت‌های اجرایی مناسب، از جمله تأمین اعتبارات مالی، وجود اماکن مشخص برای ارزیابی متهمان و به‌کارگیری افراد متخصص در حوزه‌های روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و جرم‌شناسی است. با این حال، سیاست کیفری ایران در این زمینه با موانع اجرایی متعددی مواجه است. کمبود اعتبارات مالی مانع از توسعه ساختارهای لازم برای تشکیل پرونده شخصیت شده و فقدان اماکن مشخص و کارشناسان متخصص، کارایی این ابزار را در فرآیند دادرسی کاهش داده است. علاوه بر این، اصل حتمیت و قطعیت مجازات که بر اجرای سریع و بدون تأخیر احکام کیفری تأکید دارد، در عمل موجب نادیده گرفتن ارزیابی‌های شخصیتی شده و مسیر استفاده از پرونده شخصیت را دشوار می‌سازد. این گفتار به بررسی چالش‌های اجرایی تشکیل پرونده شخصیت در سیاست کیفری ایران و پیامدهای آن بر روند رسیدگی قضایی می‌پردازد.

۲-۳-۱. کمبود اعتبارات مالی

برای آن که بتوان از پرونده شخصیت استفاده درست و دقیق کرد باید بودجه مناسبی برای اجرای این هدف از سوی دولت تخصیص یابد، زیرا انجام آزمایش‌های مختلف پزشکی، روان‌پزشکی، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی و... استخدام کارشناسان متخصص هر یک از این رشته‌ها، جذب تعداد مورد نیاز قاضی اجرای احکام، همگی نیازمند تخصیص بودجه‌ای مناسب است. در حقیقت جرم‌شناسی اصلاح و درمان برای تحقق اهداف پیشرفت خود مستلزم زمینه

های فکری و مالی و انسانی وسیعی است. اگر دادگستری را داعیه دار اصلاح می دانیم و اگر زندان را یک درمانگاه برای مجرمین می شماریم باید آن ها را ابزارمند کنیم (اسلامی، ۱۳۹۷: ۱۳).

۲-۳-۲. فقدان اماکن مشخص و افراد متخصص

تأسیس آزمایشگاه های پیشرفته ، پیش بینی اماکنی که بتوان در آن جا ابعاد شخصیتی بزهکار را از تمامی جوانب مورد بررسی قرار داد و گماردن افراد متخصص و شایسته در جهت انجام این طرح از ملزومات استفاده بهینه از پرونده شخصیت است. در حال حاضر متأسفانه این آزمایشگاه ها و اماکن و افراد متخصص برای انجام این طرح به صورت پیشرفته وجود ندارد (به غیر از تعداد محدودی در پایتخت آن هم با امکانات نسبی). اما به نظر می رسد با تصویب قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۲ در بخش پنجم آن، تحت عنوان اجرای احکام کیفری و اقدامات تأمینی و تربیتی می توان امیدوار بود که این مشکل تا حدود زیادی برطرف شود.

راهکارهای اتخاذی دولت ها جهت حفظ و ارتقاء سلامت روانی زندانیان با تاکید بر شخصیت آنان راهکارهای حقوقی اتخاذی برای پیشگیری از ابتلای زندانیان به بیماری های روانی در ایران زندانی پس از ورود به زندان وارد صحنه نمایشی می شود که تم ها یا درون مایه های غالب آن عبارتند از: خشونت و استرس و در آن تنازع بقا در عریان ترین شکل خود به چشم می خورد. کل ساختار زندان براساس جدایی سازی بناشده است که تمام وجوه درونی و بیرونی زندگی زندانی را در بر می گیرد. جدایی از جامعه ، جدایی از خانواده و دوستان و جدایی از شخصیت و هویتی که نامطلوب شناخته شده است. تأکید بر جنبه های تنبیهی و لکه دار و بدنام کردن زندانی منجر به انزوای روان شناختی بیشتر او از دنیای بیرونی می شود. و این درحالی است که از سوی دیگر موضوع حفظ پیوندهای زندانی با دنیای بیرون و خانواده و دوستان و چگونگی حفظ این پیوندها نیز مثل خوره به جان او می افتد و موجب بروز ناکامی می شود زیرا برای بسیاری از زندانیان فقدان تماس با همسر و فرزندان و سایر اعضاء خانواده و دوستان منشاء اصلی استرس است. (مؤذن زادگان، ۱۳۸۹: ۲۳)

از سوی دیگر فرد محبوس با امر مهم گذراندن زمان و دقایق زندگی خود در شرایطی روبروست که عبور جانکاه ساعت ها و روزها پایان ناپذیر به نظر می رسد و نوعی زوال تدریجی را رقم می زند که همراه با محرومیت از انتخاب های شخصی که وجه مهمی از هویت انسان است به فقدان قدرت تصمیم گیری می انجامد که ممیزه دیگری از استقلال درونی انسان به شمار می آید. به این ترتیب همراه و همگام با جداسازی بیرونی ، جدا سازی

در بعد درونی خود تمام مؤلفه‌های شخصیت و هویت زندانی را جزء به جزء بی‌اثر و خنثی می‌کند.

به تدریج حالتی شناخته شده که «درد زندان» یا «زجر حبس» خوانده می‌شود و همراه انواع محدودیت‌ها و محرومیت‌های روان‌شناختی است بر زندانی مستولی می‌گردد. محرومیت از آزادی محدودیت، تحرک، طرد اخلاقی و عدم برخورداری از منزلت اجتماعی از یک سو و ترس از زندانبانان و هم‌بندیان و بی‌اعتمادی نسبت به آنان همراه نگرانی در باب سلامتی و ایمنی خود از سوی دیگر طیف وسیعی از واکنش‌های روان‌شناختی منفی مانند افسردگی شدید، اضطراب بازدارنده، خشم فروخورده، ترس فلج‌کننده، بی‌کسی و بی‌یاوری فزاینده و انزوای اجتماعی را بر می‌انگیزاند. فقدان خودمختاری نشان‌دهنده آن است که زندانی تحت کنترل دیگران قرار دارد و با او مانند یک کودک رفتار می‌شود. محرومیت جنسی ممکن است زندانی را به سمت ارضاء همجنس‌گرایانه نیازهای جنسی خود سوق می‌دهد درحالی‌که با فقدان مهر و محبت همسر یا شریک زندگی خود روبروست. درعین حال ترس از ابتلاء به بیماری‌های مسری مانند هپاتیت، ایدز و... همیشه زندانی را دنبال می‌کند و مجموعه عوامل فوق‌منجر به تخریب و زوال شخصیت انسانی او می‌شود. از همین رو دولت‌ها با وضع قوانین متعدد سعی در پیشگیری از ابتلای زندانبانان به اختلالات روانی و درمان مبتلایان به این اختلالات نموده‌اند (کاکوجویباری، ۱۳۹۶: ۱۰).

۲-۳-۳. اصل حتمیت و قطعیت مجازات

اصل قطعیت اجرای مجازات از ایده‌های سزاربکاربا در کتاب رساله جرائم و مجازات‌ها می‌باشد که مقبولیت زیادی در جوامع دارد چون باعث تشفی خاطر سریع بزه‌دیده و اقناع حس انتقام‌جویی وی می‌گردد اما تأثیری در اصلاح سیستمی فساد و جرائم نمی‌شود درواقع این اصل بازتاب تفکر خون در مقابل خون که از قدیم‌الایام در جوامع سنتی که نگاه غیرمنعطف و خشکی به مجازات مجرمین داشتند، می‌باشد اما امروزه اهداف محاکم دادگستری و به طور کلی اجرای مجازات با توجه به هزینه‌های مالی و اجتماعی زیاد آن فراتر از این موضوع بوده و ریشه‌کنی اساسی مد نظر حکومت‌ها است. گذشته از این مباحث فوق‌الذکر تشکیل پرونده شخصیت تعارضی با اصل حتمیت مجازات نداشته حتی می‌توان گفت که مکمل هم هستند و توأمان می‌توان از آنها در زرادخانه عدالت جنایی بهره گرفت. (شاهرخی، ۱۳۸۴: ۵۲)

۳. راهکارهای ارتقای کارایی پرونده شخصیت بر اساس آموزه‌های جرم‌شناسی بالینی
در کشور ایران به موجب آیین نامه‌ی اجرایی سازمان زندان‌ها و اقدامات تامینی کشور برای ارتقاء سطح سلامت روانی زندانیان اقدامات متعدد و مؤثری صورت پذیرفته است. در این راستا و در جهت کاهش آسیب‌های روانی ناشی از زندان و پیشگیری از ابتلای زندانیان به اختلالات روانی و کنترل زندانیان بر مبنای اصول صحیح نسبت به طبقه‌بندی آنها در دوران محکومیت اقدام می‌شود. در طبقه‌بندی مواردی چون، شخصیت‌زدانی، جنیست، سن، نوع جرم، سابقه دار بودن و... مد نظر قرار می‌گیرد.

طبقه‌بندی زندانیان برحسب شخصیت آنها و کسانی که دارای جرائم غیر عمد هستند و زندانیان آبرومند و غیر بزهکار، زندانیانی که برای اولین بار به زندان می‌آیند به طور مقتضی انجام می‌گیرد به نحوی که با دیگر زندانیان جرائم عمدی و سابقه داری که بر اثر بیمبالاتی و عدم تعهد وارد زندان می‌شوند همراه نگردند و محیطی مناسب جهت اسکان زندانی فراهم آید.

تأمین امنیت داخلی و اجرای مقررات زندان نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و مبنایست از آزار و اذیت زندانیان ضعیفتر توسط زندانیان با سابقه و قویتر به جدیت جلوگیری نمود و با بسیاری از نابرابری‌ها مقابله کرد. و با کلیه مصادیق اخلال در نظم مانند خشونت، درگیری و.. جرائم داخل زندان‌ها برخورد قانونی و پیشگیری صورت پذیرد.

۳-۱. ارائه فعالیت‌های آموزشی و فرهنگی و تربیتی

با توجه به فضای استرس‌زای زندان سعی گردیده است با ارائه آموزش‌های مختلف در بخش‌های فرهنگی، حرفه‌آموزی، مشاوره و ورزش به زندانیان جرائم مختلف، تمام اوقات فراغت آنها به نوعی پر شود، تا از ابتلای آنها به اختلالات روانی، آسیب‌ها خصوصاً گرایش آنها به اعتیاد کاسته و پیشگیری شود. برنامه‌های متنوع اصلاحی و تربیتی نیز در قالب فعالیت‌های فرهنگی به صورت پویا و دارای روندی مثبت و پرتکرار صورت می‌پذیرد. کلاس‌های آموزشی و فرهنگی به صورت مختلف مانند مهارت‌های زندگی، فعالیت‌های مختلف ورزشی در قالب آموزشی و مسابقات، کلاس‌های متنوع عقیدتی مذهبی، احکام، انواع فعالیت‌های قرآنی، نهضت سوادآموزی، درسی و دانشگاهی و... تشکیل می‌گردد. سرگرمی و تفریحات سالم مانند اجرای نمایش، تئاتر، سخنرانی، موسیقی، نمایش فیلم هم به همین منظور برگزار می‌شود که این امور در فصل چهارم آیین نامه‌ی سازمان زندان‌ها و اقدامات تامینی و تربیتی کشور مصوب ۱۳۸۴ تحت عنوان برنامه‌های بازپرورانه مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین بهتر است

بگوئیم مهمترین هدف اجرای برنامه های فرهنگی و تربیتی تقویت روحیه معنوی و بهبود وضعیت سلامت روانی و ایجاد شادابی در زندانیان است. (پیریایی، ۱۳۸۷: ۸۸)

۲-۳. ایجاد و توسعه اشتغال و حرفه آموزی

بررسی ها نشان می دهد که اکثر بزهکاران شغل مناسبی نداشته یا در بدست آوردن شغل مورد نیاز و مطلوب جامعه موفق نبوده اند و یا اینکه فرصت کافی برای فراگیری حرفه و شغلی نداشته اند از این رو در زندان ها نسبت به ایجاد و توسعه آموزشهای فنی و حرفه ای اقدام گشته است. انجام دادن کار توسط زندانی نه تنها از تبدیل شدن آن ها به موجوداتی خنثی جلوگیری می نماید بلکه اوقات فراغت زندانی را نیز به صورت مفیدی پر می نماید و بدین وسیله مانع از ابتلای او به بیماری های روحی و روانی ناشی از تنهایی و بیکاری می گردد و از انجام این کار هم زندانی و هم دولت بهره ی مادی می یابد. این آموزشها به صورت کاملا تخصصی است و سطح مهارت های شغلی زندانیان در سطح استاندارد و براساس نیاز و توقع بازار کارتنظیم می شود تا پس از آزادی زندانیان به اتکای حرفه ای که آموخته اند بتوانند بر مشکلات زندگی خود فائق آمده و حوائج خود و خانواده هایشان را مرتفع سازند که در این راستا اتخاذ تدابیر حمایتی مانند پرداخت تسهیلات بانکی مناسب نیز باید مدنظر قرار گیرد.

ایجاد کارگاههای اشتغال در داخل زندانها، باعث تحریک ذوق کار و پرورش استعداد زندانیان شده علاوه بر ایجاد انگیزه و امید به زندگی خوب، باعث بروز احساس ارزشمند بودن و خود باوری میگردد که با درآمد حاصل از اشتغال نیز هم مایحتاج خود زندانی تأمین میگردد و هم میتواند به حداقل معاش خانواده خود کمک نموده و از استرسهای روانی فرد کاسته شود. اشتغال و حرفه آموزی، در بهینهسازی اوقات فراغت زندانیان و جلوگیری از بازگشت مجدد به زندان نقش مهمی ایفاء می کند. بطور کلی باید اذعان داشت اشتغال و حرفه آموزی راهکاری مناسب و در خور توجه برای کاهش آسیبها در زندان و جامعه است امری که به عنوان یکی از راهکارهای موثر حقوقی اتخاذی در کشور در فصل سوم آیین نامه ی سازمان زندان های کشور مورد توجه قرار گرفته است. (امیرزاده فرد و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰)

۳-۳. ارائه خدمات مشاورهای و مددکاری

به موجب ماده ی ۲۳۷ آیین نامه ی سازمان زندان ها جهت کمک به حفظ سلامت روانی زندانیان و تسهیل بازگشت آنان به زندگی عادی پس از سپری کردن دوران محکومیت و حفظ روابط و علایق خانوادگی آنان مددکاران اجتماعی در مراکز حرفه آموزی و اشتغال و زندانها

موظفند به طور منظم با محکوم در تماس بوده، با جلب اعتماد وی در رفع مشکلات و تأمین احتیاجات مادی و معنوی او و خانوادهاش به وسیله دوایر مربوط بپردازند و در نتیجه در ایجاد روابط حسنه با خانواده و تحکیم مبانی آن مؤثر و مفید واقع شوند. علاوه بر آن اداره ها و واحدهای مددکاری و خدمات اجتماعی در جهت شناخت شخصیت محکومان و کشف و حل معضلات و مشکلات شخصی و خانوادگی و اجتماعی آنان با کسب نظر روان شناس، تحقیقات و اقدام لازم را نموده، یک نسخه از تحقیقات را جهت ضبط در پرونده شخصیت محکوم به رییس زندان و نسخه دیگر را جهت اقدام لازم به اداره متبوع خود تسلیم مینماید. مددکاران باید با ابراز شفقت و جلب اعتماد محکوم برای بازگشت آنان به زندگی عادی و سالم اجتماعی اقدام و اهتمام لازم به عمل آورند.

۳-۴. ارائه آموزش به کارکنان زندان ها

آموزش موضوعات بهداشت روانی به همه افراد درگیر در زندان در قالب دوره های آموزشی مختلف به کادر اجرایی زندان، نگهبانان و کارمندان واحد بهداشت ارایه می شود. این آموزش ها شامل درک و فهم کارکنان از اختلالات روانی است و آگاهی از حقوق انسانی را ارتقاء می بخشد. نگرشهای قالبی رابه چالش می کشد و پشتیبانی روانی برای کارکنان و زندانیان را ترغیب و ترویج می نماید به علاوه کارکنان مرکز بهداشت زندان باید مهارتهای تخصصیتری در تشخیص و مدیریت اختلالات روانی داشته باشند. (بهادری، ۱۳۹۳: ۱۸)

۳-۵. ارائه خدمات رفاهی به زندانیان

با عنایت به اینکه انجام ملاقاتهای زندانیان با خانواده و بستگانشان باعث کاهش مشکلات روحی و روانی شده و انگیزه بیشتری برای ادامه زندگی سالم در آنها ایجاد می کند. اقداماتی نسبت به ایجاد مکانهای مناسب جهت انجام ملاقاتهای حضوری که معمولاً خانوادگی هستند، صورت پذیرفته است. در ماده ی ۱۸ آیین نامه ی سازمان زندان ها مصوب ۱۳۸۴ اشاره شده است که کلیه محکومان و متهمان تحت نظارت کامل و طبق مقررات این آیین نامه مجاز به داشتن ارتباط با بستگان و آشنایان خود می باشند و این ارتباط به وسیله ی ملاقات و مکاتبات انجام می پذیرد.

دسترسی آسان به تلفن و سایر وسایل ارتباطی جهت پیگیری حل مشکلات و تماس با خانواده های زندانیان نیزمقدور است. وسایل و امکانات اولیه زندگی، از قبیل پتو، لوازم

غذاخوری، وسایل بهداشتی، تخت خواب، تلویزیون، نشریات و مطبوعات و امثالهم نیز به مقدار کافی برای زندانیان فراهم می‌شود. (طباطبایی، ۱۳۸۶: ۱۶)

در زندان‌های کشور به موجب ماده ۴۷ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها محلی به نام واحد پذیرش و تشخیص وجود دارد این واحد محلی است برای پذیرش، بررسی و شناخت شخصیت محکومان و متهمان که زیر نظر مسئول مربوط انجام وظیفه مینماید.

محکومان حداکثر دو ماه در قسمت پذیرش و تشخیص تحت آزمایشگاههای پزشکی، روانپزشکی، آزمون‌های روانشناسی و شناخت شخصیت و استعداد قرار گرفته و میزان سلامت جسمی و روانی معلومات و اطلاعات مذهبی و علمی و فنی آنان در جهت شناخت شخصیت بررسی و تعیین میگردد. مددکاران اجتماعی طبق فرمهای تنظیمی که براساس موازین اسلامی از سوی سازمان زندان‌ها تهیه میشود در مورد پیشینه زندگی تحقیقات لازم را به عمل آورده گزارش کاملی از گذشته محکوم یا متهم از دوران طفولیت تا زمان تنظیم گزارش در محیط‌های مختلف خانوادگی، تحصیلی، محلی، حرفه‌ای و غیره را با اظهارنظر خود تهیه مینمایند. در انقضای مدت اقامت آنان در قسمت پذیرش و تشخیص کلیه گزارشهای متخصصان در پرونده او متمرکز می‌شوند تا در شورای طبقه‌بندی مطرح شود.

بر اساس ماده ۱۱۶ آیین‌نامه سازمان زندان‌ها پس از انجام بررسی‌ها توسط واحد تشخیص محکومان مبتلا به بیماری‌های روانی، واگیر و پرخطر با لحاظ نظر پزشک متخصص و نیز سیاستهای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی به صورت مجزا نگهداری و معالجه می‌شوند و به موجب قانون اقدامات تأمینی سال ۱۳۳۹ بیمارستان مجرمین غیر مسئول بایستی تاسیس شود تا نگهداری افراد مبتلا به جنون و بیماری‌های روانی در آن میسر شود. (افضلیان، ۱۳۹۰: ۲۳)

افزون بر بیماری‌های روانی؛ در صورتی که بیماری شخص جزء بیماریهای خاص باشد؛ رییس زندان مکلف است پیشنهاد عفو او را با رعایت سایر قوانین به قاضی ناظر، یا کمیسیون عفو و بخشودگی تسلیم نماید. به وسیله رییس مؤسسه یا زندان به پزشکی قانونی جهت اعلام نظر و اطلاع به مقام‌های قضایی گزارش نموده و در صورت نیاز برای انتقال و معالجه آنان در یک مؤسسه درمانی و تأمینی تدابیر شایسته قانونی را اتخاذ نماید. (صفری، ۱۳۹۴: ۴۹)

راهکارهای سازمان بهداشت جهانی برای حفظ سلامت روانی زندانیان به صورت ذیل است:

۱. یافتن موارد مشکوک، تلاش برای درمان آنها، جلوگیری از ابتلای موارد جدید در زندان ها باید مهمترین هدف یک مدیریت خوب و کار آمد در زندان باشد.
۲. تغییر دیدگاه قانون گذاران در کشورهای مختلف تا زمانی که در قانون گذاری های کشورهای مختلف دیدگاه معمول به بیماران روانی، دیدگاهی است که به مجرمان وجود دارد نمی توان انتظار وجود محیط های مناسب و درمان این بیماران را داشت قانون گذاران باید در کشور های مختلف مشخص کنند که چه افرادی امکان انتقال از زندان به بیمارستان های عمومی روانی با امکانات مناسب در طول مدت رسیدگی قضایی اعم از بازداشت موقت، تعقیب، محاکمه و زندان را دارند.
۳. برای بیماران روانی که جرایم کوچک و کم اهمیتی را انجام داده اند می توان از مکانیسم معرفی آنها به مراکز ارائه ی خدمات روانی ودرمانی قبل از مراجعه به زندان را استفاده کرد که این مسأله خود باعث ارتقای سلامت روانی و کاهش جمعیت زندان ها می گردد.
۴. ایجاد زندان هایی با دسترسی مناسب به مراقبت های درمانی که این زندان ها دسترسی برابر با میزان دسترسی به خدمات درمانی در بیرون از زندان را برای افراد تضمین می کند.

۳-۶. آموزش کارکنان و زندانیان

بازدید مرتب یک تیم روان پزشکی - اجتماعی از زندان ویا اینکه دسترسی زندانیان به خدمات مشاوره و روان پزشکی در خارج از زندان به راحتی محقق شود. ارائه کنندگان خدمات ابتدایی بهداشتی در زندان ها باید با درمان های ابتدایی در شناسایی و مدیریت این بیماری ها آشنا باشد.

از منظر سازمان یکی از مهمترین راهکار ها برای جلوگیری از بیماری های روانی و یا درمان این بیماری ها ارائه ی آموزش های لازم به کارکنان و مدیریت زندان است که این اصل خود شامل موارد ذیل میگردد.

مسئول بهداری مراکز حرفه آموزی و اشتغال یا زندان موظف است با همکاری متخصصان مربوط چون روانپزشک، پزشک و یا روانشناس نسبت به بستری کردن بیماران روانی به منظور معالجه آنان اقدام نموده در صورتیکه بیماری افراد یاد شده منجر به جنون یا اختلال مشاعر تشخیص داده شود مراتب را در اسرع وقت آموزش های لازم به افرادی که به نحوی در زندان ها با این افراد سر کار دارند این اصل شامل مدیریت اجرایی، قسمت های اجرایی زندان و نگهبانان زندان می شود. (ابهری، ۱۳۹۹: ۱۴)

راهکارهای ارائه شده باید به گونه ای باشد که باعث افزایش آگاهی های به روز و مفید بیماریهای روانی و حقوق انسان ها شود.

یکی از مهم ترین آموزش ها باید راجع به پیشگیری از وقوع خود کشی در بین زندانیان روانی باشد و در مجموع بیشتر آموزش ها باید راجع به مدیریت بحران به روز و مفید برای بیماران روانی باشد. خود افراد زندانی و افراد خانواده آنها باید اطلاعات لازم راجع به طبقه بندی بیماری های روانی، علائم آنها و روش های مناسب برای جلوگیری از این بیماریها را به دست بیاورند. آموزش های لازم به خانواده های افراد می تواند یک درک و تصویری کامل تر نسبت به بیماری این افراد بوجود بیاورد و درک کامل تر که در نهایت موجب کاهش اثرات منفی زندان و یا پروسه ی درمانی بر افراد و خانواده های آن ها می گردد. راهکارهای ارتقای استانداردهای مدیریت در زندان ها از منظر سازمان بهداشت جهانی به صورت ذیل است:

۱. این امر که مدیریت زندان هدف اولیه و اصلی خود را حفاظت از افرادی که مبتلا به بیماریهای روانی هستند و یا جلوگیری از مبتلا شدن افراد عادی به بیماریهای روانی در زندان ها بداند تاثیر بسیار مهمی در کاهش این بیماری ها دارد توجه مدیریت به حقوق انسانی، تمیزی محیط، غذای مناسب، فعالیت های مفید روانی و جسمی و جلوگیری کردن از بی توجهی و به فراموشی سپرده شدن افراد و ارتقای فعالیت های اجتماعی ضروری است.
۲. اطمینان از اینکه نیازمندی های روانی زندانیان در برنامه های کلان دولتی و به تبعیت از آن ها در برنامه های مدیریت زندان وجود داشته باشد.
۳. ایجاد قوانین مدون برای جلوگیری از شکنجه و آزارهای روحی و اساسا هر گونه سخت گیری که منجر به آزارهای روحی می گردد. ایجاد الزام در قانون گذاری های مختلف برای همکاری میان مدیریت زندان و سازمان ملی ارائه دهنده خدمات روانی (همانند وزارت بهداشت در ایران).

بحث و نتیجه گیری

پرونده شخصیت یا به عبارت بهتر شناخت شخصیت بزه کار قبل از ارتکاب جرم و حین ارتکاب جرم و بعد از ارتکاب جرم لازمه لاینفک یک دادرسی عادلانه است. پرونده شخصیت از دستاوردهای جرم شناسی است، که از مجموعه اطلاعات شخصی و خانوادگی مجرمان در دستگاه قضایی تشکیل می شود و هدف آن دستیابی به اهداف مجازات ها و به علاوه فردی

کردن تطبیق اعمال مجازات بر شخصیت فرد است، عوامل مهمی مانند جنس، حسن سابقه، سوء سابقه، سابقه محکومیت کیفری، وضعیت جسمانی، روانی، اقتصادی، خانوادگی، اجتماعی و... از مؤلفه‌های لازم برای تشکیل آن به حساب می‌آیند.

نبود افراد متخصص در تشکیل و جمع‌آوری اطلاعات لازم در پرونده شخصیت از یکسو و همچنین اختصار بیش از حد فرآیند تشکیل آن از سوی دیگر، باعث شده است که تشکیل پرونده شخصیت صبغه‌ای غیر تخصصی به خود بگیرد و عوامل مهمی چون عدم اختصاص بودجه‌های مرتبط، پیاده‌سازی اهداف اصلاحی و درمانی بزهکار را با آسیب‌های جدی مواجه سازند.

بنابراین گفتنی است که جهان امروز فاقد نظم و تعادل دقیق در زیست فردی اجتماعی است، چنانچه انسان امروز نیز از عدم تعادل جسمی و روانی رنج می‌برد و از تعادل شخصیتی برخوردار نیست. هم‌اکنون بشر از این بابت غرامت سنگینی می‌پردازد. اثر این نابسامانی و عدم تعادل به صورت‌های گوناگونی در فرد، جامعه و به‌گونه بیماری‌های روحی و روانی از سویی و جرایم مختلف از سویی دیگر خود را نشان می‌دهد. هزینه‌های بسیاری که سالیانه به منظور جلوگیری از جرایم و جنایات و یا تعقیب مجرمان و محکومیت و کیفر آن‌ها جامعه صرف می‌کند و یا برای درمان افسردگی‌ها، اضطراب‌ها و دیگر بیماری‌های روحی و روانی پرداخته می‌شود، رقم سرسام‌آوری را تشکیل می‌دهد، افزون بر آن که جامعه انسانی را از هدف اصلی دور ساخته و موجب می‌شود تا فرد و جامعه از محیط سالم برخوردار نبوده و در سیر کمال خویش با بحران‌های متعددی مواجه گردد. پرخاشگری، بی‌اعتنایی در روابط انسانی، بی‌حسی روزافزون وجدان‌های اخلاقی، قساوت و انواع صفات رذیله و بزهکاری که به صورت‌های مختلف از فرد بروز می‌کند، نیازمند درمان است. برخورد تنگ‌نظرانه با این گونه منش‌ها و کنش‌ها و واکنش‌ها می‌تواند نه تنها درد را درمان نسازد بلکه بر تداوم و افزایش آن نیز تأثیر سوء بگذارد. برخی بر این گمان هستند که این‌گونه رفتار فردی و جمعی نشانگر باطن خبیث و ذات ناپاک‌انسان می‌باشد که به وراثت به فرد منتقل شده و جز به تیغ مجازات قابل درمان نیست؛ در حالی که وقتی به دقت این مسایل مورد بررسی قرار گیرد، آشکار می‌گردد علل دیگری که در پس این مسایل وجود دارد، باید مورد شناسایی و تحلیل قرار گرفته و در نهایت با ارایه راهکاری با آن‌ها مقابله شود. دنیای کنونی بیشترین سرمایه‌گذاری را روی پیش‌گیری از وقوع جرم نهاده است ولی اگر جرمی اتفاق افتد، در اینجا وارد مرحله‌ی اتهام و مجرمیت شده‌ایم. در این مرحله لازم است بیشترین توجه ما روی درمان باشد و با

تمام امکانات از دانش‌های دیگر سود ببریم به هر حال در این مرحله درمان شاید نقش کم‌رنجی در بازسازی افراد داشته باشد، اما موثر است. هر چه جلو می‌رویم روش‌های درمان پیشرفته‌تری ابداع می‌شود و ما نیز بایستی همگام با دانش روز از این روش‌ها در سیستم‌های قضایی خود استفاده کنیم.

در نظام حقوقی ما، بررسی پیرامون شخصیت مجرم تنها در مرحله اجرای حکم صورت می‌گیرد در حالیکه تشکیل چنین پرونده‌های در مرحله اتهامی یعنی تحقیقات مقدماتی امری ضروری بوده تا در این راستا بتوان در راه اصلاح و بازسازی مجرمین و تعیین مجازات متناسب با شخصیت بزه‌کاران و اصل فردی کردن مجازات‌ها اقدامات مؤثر و مفیدی را انجام داد. امید است که با تصویب موادی در قانون آئین دادرسی کیفری برای نیل به اهداف فوق‌الذکر میسر و امکان‌پذیر گردد

با بررسی نتایج به دست آمده در تحقیقات علمی که توسط نگارنده در خصوص موضوع مورد بحث انجام گردید، مشخص گردید که متأسفانه پرونده شخصیت در قوانین جزائی و دادرسی کیفری ما از جایگاه رفیعی برخوردار نیست. در هیچ ماده‌ای از قانون مجازات اسلامی سال ۱۳۹۲ متأسفانه وجود تشکیل پرونده شخصیت به صراحت پیش‌بینی نشده است. در حالی که استفاده از بنیادهایی چون تخفیف مجازات، تشدید مجازات، آزادی مشروط، مجازات‌های جایگزین حبس، تعلیق مجازات و تعویق صدور حکم بدون تشکیل پرونده شخصیت امکان‌پذیر نیست.

با این اوصاف عملکرد قانونگذار در تدوین قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ بهتر بوده است و پرونده شخصیت را در مرحله تحقیقات مقدماتی هم برای اطفال و نوجوانان و هم برای بزرگسالان و صرفاً برای جرایم مهم پیش‌بینی کرده است. مع الوصف وضعیت پرونده شخصیت در نهاد تعلیق تعقیب، قرار بایگانی پرونده و قرار تأمین کیفری در هاله‌ای از ابهام قرار دارد. در حالی که توجه به پرونده شخصیت در این مراحل می‌تواند دادستان را پس از بررسی وقایع پرونده و ارزیابی مسائل موجود که براساس یافته‌های جرم‌شناسی تدوین گردیده است در امر تعلیق تعقیب، صدور قرار بایگانی پرونده و صدور قرار تأمین کیفری یاری دهد و با این اقدام هم نظم جامعه را در برابر مجرمین حفظ می‌کند هم حقوق و آزادی‌های افراد را تضمین می‌کند.

پیشنهادها

۱. با توجه به تحقیقات انجام شده و اثرات مثبت سلامت روانی، خودکنترلی و... بر طرز رفتار افراد، پیشنهاد می‌شود با برگزاری کارگاههای آموزشی توسط نهادهای ذی‌الربط، مهارتهای لازم جهت آشنایی و به دنبال آن افزایش این فاکتورهای شخصیتی به افراد آموزش داده شود.
۲. در راستای کاهش جمعیت زندانیان و جلوگیری از تکرار جرم، لازم است در محیط زندان، ضمن شناسایی علل و عوامل ارتکاب جرم، با تقسیم‌بندی‌های مختلف در راستای آموزش مجرمین، اقدامات مناسب انجام شود
۳. به مسئولین بخش‌های آموزش و مشاوره و درمان زندانها پیشنهاد می‌گردد در جهت کاهش میزان ویژگی‌های شخصیتی روانرنجورخویی و ارتقای سطح ویژگی‌های شخصیتی مسئولیت‌پذیری و دلبذیر بودن زندانیان، برنامه‌ریزی و اقدام نمایند.
۴. یکی از اقدامات خوب و مناسب قانونگذار، تصویب ماده ۱۴۹ می‌باشد؛ که در آن به اختلالات روانی اشاره کرده است. با توجه به این که حقوقدانان اکثراً شناخت کافی نسبت به اختلالات روانی ندارند، لازم است در هنگام مواجهه با این موارد نظر کارشناسان خبره در این زمینه را اخذ نمایند.

منابع

- آشوری، محمد و عظیم زاده، شادی. (۱۳۹۲). جایگاه پرونده شخصیت در فرایند پیشگیری از پایدار شدن بزهکاری جوانان. *فصلنامه حقوق*، ۴۳(۱)، ۲۱۳-۱۹۵.
https://jqlq.ut.ac.ir/article_35287.html
- ابهری، علی؛ تشکیل پرونده‌های شخصیتی، مجله کانون وکلا، (۷۶)، ۷۱-۶۷.
<https://ensani.ir/fa/article/150418>
- امیرزاده فرد، محبوبه، مهدی خاقانی اصفهانی و اسماعیل عبدالهی. (۱۳۹۸). رابطه و تأثیر متقابل پرونده کیفری و پرونده شخصیت، همایش ملی حقوق و علوم جزا، تهران.
- بهادری، جلال. (۱۳۹۳). مطالعه تأثیر فقر به عنوان عامل اقتصادی بر بزهکاری زنان، کنگره بین المللی عدالت و مطالعات حقوقی قضایی دانشگاه شهید بهشتی.
- سلامی، داود. (۱۳۹۶). تشکیل پرونده شخصیت ضرورتی اجتناب ناپذیر در نظام کیفری ایران، دومین همایش بین المللی و چهارمین همایش ملی پژوهش های مدیریت و علوم انسانی در ایران، تهران.
- <https://civilica.com/doc/713754>
- شاهرخی، حمید و هادی مرادی. (۱۳۸۴). قاضی کیفری و لزوم تشکیل پرونده شخصیت، مجله اصلاح و تربیت، (۴۶)، ۵۲-۵۱.
- <https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/304918>
- صفاری، علی. (۱۳۹۴). مقالاتی در جرم‌شناسی و کیفرشناسی. چاپ ششم. جنگل.
- کاکوجویاری، علی؛ معافیت از کیفر در قانون مجازات ایران و فرانسه، دومین کنفرانس ملی علوم سیاسی، حقوق و فقه.
- <https://www.sid.ir/paper/888292/fa>
- کرامتی معز، هادی. (۱۴۰۳). جرم‌شناسی (طرح مباحث نوین در دانش جرم‌شناسی). چاپ دوم. تهران: شرکت سهامی انتشار.
- کریمی، یوسف. (۱۳۸۳). روانشناسی شخصیت، تهران: نشر ویرایش.
- مؤذن زادگان، حسنعلی. (۱۳۸۹). پرونده شخصیت متهمان و ضرورت تشکیل آن در مرحله تحقیقات مقدماتی دادرسی کیفری، فصلنامه پژوهش حقوق. (۳۰).
- <https://ensani.ir/fa/article/221419>